

A SZEXUÁLIS NEVELÉS IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Ha azt a kérdést kellene eldönteni: melyik az oktató-nevelő munka legelhanyagoltabb területe hazánkban, akkor az egyik legesélyesebb terület még mindig a szexuálpedagógia lenne. Amin tulajdonképpen nem csodálkozhatunk, hiszen ez az a téma, amiről régebben egyszerűen nem illett beszélni. Az utóbbi években aztán a legkülönbözőbb fórumokon, folyóiratokban és lapokban lezajlott viták nyomán egyre többen kezdik felismerni a szexuális nevelés jelentőségét.

Attól azonban még messze vagyunk, hogy megfelelőnek tarthassuk az ez irányú nevelőmunkát. Szakemberek egybehangzó véleménye szerint a szülők és a pedagógusok, az ifjúsági tömegszervezetek, végső soron pedig maga az állam és a társadalom is adós még a szexuális nevelés hatékony megszervezésével.

I. A szexuális nevelés helyzete

DR. SZÉKELY LAJOS hosszabb vizsgálatosorozat alapján megállapította, hogy „a fiatalok nem ismerik a szexuális élet megkezdésére vonatkozó biológiai, egészségügyi és etikai normákat. Ismeretük a nemi funkcióra, a szexuális szféra irányítására vonatkozóan zűrzavaros és igen nagy százalékban hiányos.” Ugyanakkor „a szexualitás kérdésében a fiatalság körében bizalmatlanság tapasztalható a nevelőkkel szemben csakúgy, mint a szülőkkel szemben.”¹ A megkérdezett 11—18 éves tanulóknak mindössze kb. 5—15%-a nyilatkozott úgy, hogy igényli a szexuális felvilágosítást szüleitől vagy nevelőitől. Bár ez az adat valószínűleg felülvizsgálatra szorul, tény, hogy a túlnyomó többség barátoktól és egyéb ellenőrizhetetlen forrásból szerzi „zűrzavaros, hibás” ismereteit.

Mert nemcsak a szülő és a pedagógus nevel ebben a vonatkozásban (és ők sem csak akkor nevelnek, amikor éppen ez a szándékuk). Az olvasmányok, az utcai jelenetek, a rádió, a tévé, a mozi és sok más társadalmi hatótényező alakítja a gyermek és az ifjú szexuális elképzeléseit és magatartását. Hogy milyenné alakítja, arra vonatkozólag sajnos nem rendelkezünk pontos adatokkal. Amit a szórványos és hiányos szociológiai vizsgálatokból — pl. KATONA KATALIN² felméréséből a középiskolás korosztály tekintetében — megtudunk, az eléggé

¹ DR. SZÉKELY LAJOS: Az egészségnevelés helyzete az iskolában. Pedagógiai Szemle. 1968. 6—7. szám. 625. o.

² KATONA KATALIN: Ifjúságunk problémái. Gondolat, 1967.

kevés. Az empirikus tapasztalatok általánosítása pedig sok veszélyt rejt magában.

Rendelkezésünkre állnak azonban bizonyos külföldi adatok. Sajnos, a Szovjetunióban — amint azt I. Sz. KON megállapítja³ — az ilyen irányú kutatásokra eddig nem fordítottak kellő figyelmet. Egyes felmérések szerint (Sz. J. GOLOD) az aktív nemi élet kezdete férfiaknál 45⁰/₀-ban a 16—18 éves korra esik, míg a nők ugyanebben az életkorban csak 27⁰/₀-ban kezdenek aktív nemi életet. Ötszáz leningrádi főiskolai hallgató közül a férfiak 52⁰/₀-a helyeselte a házasság előtti szexuális kapcsolatokat, a nőknek viszont csak 36⁰/₀-a.

Az USA-ban A. KINSEY, a Szexológiai Kutató Intézet igazgatója húsz évvel ezelőtt mintegy 16 000 férfi és nő magánéletét elemezte munkatársaival együtt, személyes interjúk alapján. Kinsey szerint férfiaknál a szexuális aktivitás a 17—19 éves korban a legintenzívebb, a nőknél viszont jóval később éri el a tetőfokot. A férfiak és nők szexuális viselkedéséről írott, két kötetes műve nagy visszhangot keltett; jelentőségét Freudéhoz hasonlítják. Egyesek szerint része van abban, hogy Amerikában valóságos forradalom megy végbe a szexuális erkölcs és magatartás terén: a régi „tabuk” többségét ledöntik. A pesszimisták ezt a vég kezdetének tartják, az optimisták viszont minden társadalmi probléma megoldását ettől várják. Sokan azonban kritizálják a „szexuális forradalom” elméletét.⁴

Az erkölcsi felfogás változása különböző mértékben világszerte észlelhető. Svédországban pl. ma már ismeretlen a „törvénytelen gyerek” fogalma. Az egyedülálló anyát még akkor sem éri hátrányos megkülönböztetés, ha történetesen egy kis falu tanítónője. Ha középiskolás lány esik teherbe, nem teszik ki az iskolából, nem üldözik ki az otthonából. A házasság előtti nemi kapcsolatokon senki sem ütközik meg. A svéd fiatalok szexuális szabadsága természetesen sok új problémát is felvetett.

Tény, hogy a fejlődés tendenciája nálunk is sok szempontból hasonló irányt mutat. Az ifjúkori szexuális kapcsolatok terjedése azonban — ahogyan Gubi Magda írja — „nem a legifjabb generáció romlottságából fakad, hanem új biológiai, pszichológiai és társadalmi faktorokkal függ össze. Disszociális jegyekkel csak akkor társul, ha disszociális jelenségeként kezeljük és az érintett gyermekeket kirekesztjük a normálközösségből . . .”⁵

Pedig gyakran éppen ez történik!

Az iskola és a szexuális nevelés

Érdemes lenne alaposabban szemügyre venni a pedagógusok viszonyát a nemi neveléshez. Kétségtelen, hogy nem könnyű a nevelők helyzete. Igazat kell adnunk BAKONYI PÁLNAK, amikor azt írja: „A pedagógusoknak ma a

³ I. Sz. KON: A nemi erkölcs szociológiai aspektusa. Akceleráció és szexuális nevelés. Tankönyvkiadó, 1968.

⁴ Egyik tanítványa, JOHN GAGNON szerint „Kinsey könyveiből, bár óriási leíró értékük van, hiányzik a pszichológiai differenciáltság és a kulturális perspektíva.” A tudományos felmérések nem igazolják, hogy a házasság előtti szexuális kapcsolatok ma általánosabbak lennének, mint 20—30 évvel ezelőtt. A fiatalok számára a nemi kérdések sokkal kisebb jelentőségűek, mint az idősebb generáció számára. (Idézi J. GARAI a Candide 1967. nov. 15-i számában.) Hasonló megfontolásokat fejteget MORALI—DANINOS: Sociologie des relations sexuelles (Paris, 1963.) vagy E. BERGLER—W. S. KROGER. L'erreur de Kinsey (Paris, 1954.) c. könyvében.

⁵ GUBI MAGDA: Illúziók és gondok az iskolában. Valóság, 1968. 4. sz.

szexuális nevelést valóban nehéz helyzetben kell végezniük. Képviselniük kell ezen a területen is az újat, jóllehet az új nemi erkölcs még nem nyert végső megfogalmazást, és jóllehet a társadalom nem jelentéktelen része ezzel az újjal szemben áll vagy félreérti azt.”⁶

Mindez bizonyos mértékig érthetővé teszi, hogy a pedagógusok „nem jelentéktelen része” szintén szemben áll az újjal vagy félreérti azt. KATONA KATALIN szerint a közgondolkodás prudériájának tünete egyes iskoláknak az a hallgatóságos megállapodása, hogy amennyiben nem égetően szükséges, elkerülik az e kérdésekről folyó beszélgetést. Egy (II. kerületi) iskolaigazgató kijelentette: Nem engedhetjük meg, hogy az iskola tekintélye odáig süllyedjen, hogy a gyerekek szexuális témákat is tárgyaljanak az iskola falai között! . . .

De nemcsak a szexualitás „agyonhallgatása”, az álszemérmes elhallgatási taktika található meg iskoláinkban, hanem a vaskalaposág, a túlzott szigor, a kínosan pontos beszámoltatás, súlyos büntetés vagy ezzel való fenyegetés, elszigetelés a pajtásoktól, kiközösítés és szidalmazás, unalmas és hosszú lelki prédikációk, állandó szimatolás, a holmik átkutatása, barátok kihallgatása, bizalmatlan légkör, hátborzongató kép festése a szörnyű következményekről, a nemiség megvetésére való nevelés. Jóval ritkább, de előfordul a másik végtet is: a fiatalok teljes szabadjára engedése, amikor a pedagógiai tehetetlenséget álmodern szólamokkal kendőzik.

Érdekes, hogy az „elhallgatási taktika” hívei néha MAKARENKORA hivatkoznak. MAKARENKO valóban óvta a szülőket „a szexuális kérdések túlságosan korai felvetésétől”, „időelőtti, részletes megtárgyalásától”. S ebben igaza is van, bár álláspontja némely tekintetben következetlen, sőt túlhaladott. Nem tarthatjuk célravezetőnek pl. azt a tanácsát, hogy a gyermek kérdései elől ügyesen térjünk ki, és tanítsuk meg „hallgatni bizonyos dolgokról” stb. Figyelembe kell vennünk, hogy MAKARENKO nem foglalkozott behatóbban a szexuális nevelés kérdéseivel. Ma is helytállóak azonban azok az általános irányelvek, amelyeket a szexuális nevelés célja és módszerei tekintetében kaptunk tőle.

II. Célok és módszerek

A követendő célokat MAKARENKO így fogalmazza:

„Bizonyos kor elérése után minden embernek nemi életet kell élnie, ez nemcsak az embernek, hanem a legtöbb élőlénynek feltétlenül szükséges élet-funkciója. Azonban az ember nemi életének alapvetően különböznie kell az állatokétól s ebben a különbségben rejlik a szexuális nevelés feladata . . .

Úgy kell nevelni gyermekeinket, hogy azok a szerelmet komoly és mély érzésként tiszteljék s azon legyenek, hogy szerelmüket, örömeiket és boldogságukat a családi életben valósítsák meg.”⁷ MAKARENKO nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a szexuális felvilágosítás nem azonos a szexuális neveléssel és önmagában nem elegendő.

A nemi nevelés fő célja tehát a szerelemre és a családi életre nevelés, s ez magában foglalja a helyes párválasztás elősegítését. „A jövődöbeli házastárs helyes kiválasztása — írja ROLF BORRMANN — feltételezi, hogy mindkét part-

⁶ BAKONYI PÁL: „Kerekasztal” az ifjúság szexuális neveléséről. Vitázáró közlemény. Pedagógiai Szemle, 1965. 11. szám.

⁷ A. Sz. MAKARENKO: Válogatott pedagógiai tanulmányok. M. Sz. T. 1950.

ner rendelkezik a szükséges tapasztalatokkal a nemi kapcsolatok terén.⁸ Mivel pedig az ilyen irányú tapasztalatszerzés számos veszélyt rejt magában, a szülőnek és az iskolának fel kell készítenie erre a fiatalokat. Ki kell alakítani bennük a tartalmas és felelősségteljes szerelem képességét, a helyes párválasztás és a harmonikus családi élet képességét. E munka jelentősége nyilvánvaló, ha megfontoljuk, hogy — a helyes pályaválasztás mellett — ezek az egyéni élet sorsdöntő tényezői.

A szexuális nevelés módszereit két fő csoportra tagolhatjuk: a *közvetett* (indirekt) és a *közvetlen* (direkt) módszerekre.

„A szexuális nevelés terén — írja MAKARENKO — nem valami speciális, külön e célra feltalált eljárásoké, módszereké a döntő szerep, hanem az egész nevelőmunkáé a maga teljességében. Ha gyermekünket becsületességre, szorgalomra, őszinteségre, nyíltságra, tisztaságra, igazmondásra, embertársainak és azok érdekeinek tiszteletére, hazaszeretetre, a szocialista forradalom eszméi iránti odaadásra neveljük, akkor mindézzel előkészítjük őt a szexuális kapcsolatok helyes megoldására is.”⁹ MAKARENKO a legfontosabbnak tartja a szülők és nevelők jó példáját, az önzetlen szeretetre és barátságra nevelést, az emberek iránti érdeklődés felkeltését és a helyes életmód kialakítását, amelynek fontos része a rendszeres munka és sport.

A direkt ráhatás módszerei közé tartozik a szexuális felvilágosítás, meggyőzés és tanácsadás, valamint a konkrét esetek, élmények és problémák közös megvitatása és értékelése. Ide tartozik a szexuális nevelés különböző tényezőinek megszervezése és összehangolása, továbbá eredményeinek rendszeres ellenőrzése is.

A szexuális nevelés fontosabb tényezői: a szülők és általában a család, az iskola és az ifjúsági szervezet, a tömegkommunikációs eszközök (sajtó, rádió, tévé stb.) és az egészségügyi szervek (iskolaorvos, pszichológus). E tényezők között a pedagógusnak van kiemelkedő szerepe és felelőssége. Mindenekelőtt tehát a személyi feltételeket kell biztosítani.

„Átfogó, sokoldalú szexuális felvilágosítást és nevelést — írja ROLF BORRMANN — csakis olyan emberek végezhetnek, akik e tárgyban elegendő ismerettel rendelkeznek, meg vannak győződve e nevelőmunka szükségességéről, magatartásukban a szó és tett egysége nyilvánul meg, akik helyesen tudnak bánni a fiatalokkal.”¹⁰

III. A nemiség fejlődése általában

A nemiség fejlődése az intrauterin életben indul az alapvető anatómiai és fiziológiai formációk kialakulásával. Folytatódik az extrauterin életben, és pedig különböző reflexfolyamatok kiépülésével, begyakorlásával, megtanulásával.

A 0—3 éves korban a nemiség többnyire nem különül el az általános vegetatív állapottól (éhség — jóllakottság, ürités stb.). Eközben kialakul a nemi szervekhez kapcsolódó, speciális „jóérzés”; a gyermek fokozatosan megismeri saját testét, és szívesen játszik testrészeivel. Az óvodáskorban kialakul a „pri-

⁸ ROLF BORRMANN: Ifjúság és szerelem. Kossuth, 1967. 155. o.

⁹ A. SZ. MAKARENKO: Válogatott pedagógiai tanulmányok... 318. o.

¹⁰ ROLF BORRMANN: Ifjúság és szerelem. Kossuth, 1967. 159. o.

mitív, kezdeti onánia” első fázisa. „Normális fejlődésmenet esetén ennek a genitáliákra irányuló tájékozódó, felfedező játszásnak semmivel sem több a jelentősége, mint . . . bármilyen egyéb játéknak. Egy ideig megmarad ugyan, de egészséges fejlődés esetén mégsem nyer túl nagy jelentőséget . . .” — írja DR. GEGESI KISS és P. LIEBERMANN.¹¹

A 4—5 éves kor után a gyermek tájékozódási és tevékenységi körének kitágulásával az autoerotikus játék rendszerint abbamarad. Ha azonban aktivitását, érdeklődését és játéklehetőségeit a környezet akadályozza vagy meggátolja, akkor érdeklődése a külvilág helyett befelé, önmagára irányuló lesz, túlzottan kezdi figyelni testtáji szenzációit. Ezek egyetlen igazi öröm-ingerforrássá válnak, kialakulnak a különféle autoerotikus játékok, amelyeknek valamelyik formája most már nem primitív kezdeti onániaként kóros jelleget ölt.

Az ilyen gyermek fokozottabb mértékben kezdi figyelni mindazt, ami a szexualitással kapcsolatos. Ha megfelelő társakat talál, társas szexuális játékokban is részt vesz.

Általában azonban csak a *prepubertásban* (10—12 éves korban) élénkül meg a szexuális érdeklődés. Emelkedik az érzelmi feszültségtónus, bár ez többnyire még nem szexuális színezetű feszültség formájában, hanem az aktivitási igény és az agresszivitás felduzzadásában jelentkezik.

„A *pubertásban*, a 12—14. életévek között a neuro-hormonális érés következtében a szervezet egyensúlya megváltozik . . . A pubertás életkorában levő fiatal nagyfokú érzelmi labilitása és vehemens, nem pontosan irányuló szexuális igényei miatt igen magas feszültség (tónus) állapotában él . . . a fiatalkorú egész személyisége rendkívül sérülékeny.”¹² A nagy feszültség megnehezíti a személyes kapcsolatokat, sőt általában a cselekvést. „Ézért minden pubertásos fiatalkorú életében van a pubertásnak egy olyan szakasza, amelyben érzelmi és szexuális igényeit nem a külvilágban és nem mással, hanem önmagán elégíti ki. Kialakul a *pubertáskori onánia*.”

A pubertáskori onániától a normális szexuális kiélésig hosszú és zökkenős út vezet . . . kritikus problémája a pubertásnak, hogy a válságállapotból adódó irreális mérvű befelé fordulás merev stabilizálódását elkerülje.”¹³

A nemiség egyedi fejlődését három nagy szakaszra lehet osztani: 1. A primitív tájékozódás korszaka. 2. A prepubertás és a pubertás. 3. A „felnöttség” életszaka, melyben a szexualitás tulajdonképpen eszköz a párválasztáshoz.

DR. GEGESI KISS—P. LIEBERMANN szerint a nemiség egészséges fejlődésének *fontosabb feltételei* a következők:

- a) a szülők és a család életének nyugodt, megfelelő érzelmi légköre;
- b) a szülők kellő tájékozottsága a szexuális nevelés terén;
- c) a családon kívüli közösségekben (óvoda, iskola stb.) a nemiség normális fejlődését elősegítő hatások;
- d) a szórakozás és érdeklődés megfelelő irányítása.

¹¹ DR. GEGESI KISS—P. LIEBERMANN: Személyiségzavarok gyermekkorban. Akadémiai kiadó, 1965. 393. o.

¹² Uo. 397. o.

¹³ Uo. 398. o.

A nemiség egészséges fejlődését megzavarhatják:

- I. az életkorhoz viszonyítva *túl korai, túl gyakran ható* szexuális ingerek;
- II. az abnormális (homoszexuális stb.) ingerhatások;
- III. a bizonytalanságot, félelmet kiváltó *durva* szexuális ingerek, a „drámai” jellegű csalódások stb.

A megzavart nemi fejlődés megnyilvánulhat vegetatív megbetegedésben, túl korai szexuális cselekvésekben vagy nemi eltévelyedésben és általános magatartási zavarokban (tanulás leromlása, csavargás, bűnözés, öngyilkosság).

IV. Szexuális nevelés az általános iskolában

A nemiség fejlődésének tudományos elméletéből egyebek közt azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a szexuális nevelést már az óvodáskorban el kell kezdeni. Ezt a fontos kérdést itt nem elemezhetjük, csupán annyit jegyzünk meg, hogy a most készülő Óvodai Nevelési Tervben jó lenne figyelembe venni az ilyen irányú követelményeket. Megszívlelendő külföldi tapasztalatok mutatják, hogy bizonyos kérdésekről (pl. a nemek közötti különbség, a magzat fejlődése az anyaméhben, a szülés stb.) megfelelő formában már az óvodai nevelés keretében is el lehet beszélgetni a gyermekkel.

Az óvodáskorban elkezdett szexuális nevelésnek folyamatosan és szervesen kellene folytatódnia az általános iskolában. (Tehát nemcsak a felső tagozaton, hanem már az alsóbb osztályokban is!)

Külföldön már több helyen igyekeztek ezt az elvet a gyakorlatban megvalósítani. A nyugat-berlini iskolák nemi nevelőmunkájához kiadott Utasítások¹⁴ — bár több vonatkozásban módosításra szorulnak — a hazai viszonyok figyelembevételével mégis jó kiindulási alapul szolgálhatnak a magyar iskolaügyi hatóságoknak hasonló utasítások kiadására.

Az NSZK Egészségügyi Felvilágosítási Központja az iskolákban folytatott szakszerű szexuális nevelés elősegítése érdekében „szexuálpedagógiai atlaszt” készített, amely 1969 őszétől kezdve az iskolák rendelkezésére áll. Az atlasz tizenkét fejezete igen sok szemléltető ábrát tartalmaz, és felöleli többek között a családtervezés és születésszabályozás, valamint a nemi betegségek témáját is. Az atlaszt már az első iskolaévben tananyagként használják a pedagógusok, a felsőbb osztályokban pedig a tanulók is kézhez kapják.

I. Sz. KON szovjet szociológus az iskolákban folyó szexuális nevelés szociológiai megalapozását sürgeti.¹⁵ A példák szaporítása helyett azonban vegyük szemügyre a nemi nevelés fejlesztésének aktuális kérdéseit általános iskolai vonatkozásban.

Az érvényben levő általános iskolai Nevelési Terv, sajnos, kevés támpontot nyújt a szexuális neveléshez. Az alsó tagozatra vonatkozólag ilyen követelményt nem tartalmaz. A felső tagozat számára is csupán a következő követelményt szabja: „*Ismerje és tartsa meg . . . a nemi higiénia alapvető szabályait . . . Tisztelje a másik nemet, magatartása velük szemben legyen nyílt, természetes, ugyanakkor udvarias, fegyelmezett.*”

¹⁴ Utasítások a nyugat-berlini iskolák nemi nevelőmunkájához. Akceleráció és szexuális nevelés. Tankönyvkiadó, 1968.

¹⁵ I. Sz. KON: A nemi erkölcs szociológiai aspektusa. (L. 3. sz. jegyzet)

A Nevelési Terv azonban még a nemi higiénia alapvető szabályait sem ismerteti. Ezt a hiányt igyekezett pótolni az Egészségügyi Minisztérium Egészségügyi Felvilágosítási Központja, amikor (1966-ban) kiadta a felső tagozatos, egészségügyi témájú osztályfőnöki órák módszertani útmutatóját.¹⁶ Itt a 7. és 8. osztály anyagában az osztályfőnök megtalálhatja a szexuális felvilágosítás és nevelés néhány alapelvét is. Ezek röviden a következők:

1. A szexuális nevelés a nevelési folyamat egészébe tartozik.
2. A szexuális nevelés célja: előkészíteni az ifjúságot az egészséges nemi életre, a boldog házasságra.
3. Az ifjúság felvilágosítása fontos része a szexuális nevelésnek, de nem helyettesíti azt.
4. A nemi felvilágosításon túl a szexuális nevelés feladata, hogy az ifjúságot nemi felelősségérzetre, szülői felelősségre nevelje.
5. Minden olyan szexuális kapcsolat elítélendő, amelyből hiányzik a helyes értelemben vett erkölcsi magatartás.
6. A szexuális felvilágosítás és nevelés módszertani elvei:
 - a bizalom elve,
 - az aktív előkészítés elve,
 - a természettudomány (tudományos tárgyilagosság) elve,
 - az életkori sajátosságokhoz való alkalmazkodás elve,
 - a folyamatosság elve.

A folyamatosság elve szerint a szexuális nevelést a gyermekkor kezdetétől folyamatosan kell végezni. Azonban maga az említett segédkönyv is csupán a 7. és 8. osztály tantervében szerepeltet ilyen témákat. Pedig az akuleráció és egyéb tényezők folytán a 13—14 éves korban elkezdett szexuális felvilágosítás és nevelés eléggé elkésett dolog, gyakran már csak „eső után köpönyeg”.

Az Egészségügyi Minisztérium és a Művelődésügyi Minisztérium szexuálpedagógiai munkabizottsága által kidolgozandó állásfoglalás tézisei már 1963-ban megállapították: „A szexuálpedagógia soron következő feladatai közé tartozik, hogy kidolgozza a nemi nevelés elvi, tartalmi és módszertani kérdéseit.”¹⁷ Ennek ellenére ma, hat évvel később, egy új OPI kiadványban JÁKI LÁSZLÓ megállapítja, hogy „az e téren végzett nevelőmunka . . . elhanyagolt, az orvosi-pedagógiai összefüggések kidolgozatlanok.”¹⁸ Bár ez a megállapítás középiskolai vonatkozásban történt, nem kevésbé érvényes általános iskoláinkra is. Hozzátehetjük, hogy a kérdés egyéb összefüggései ugyanacsak kidolgozatlanok.

Nevelési követelmények

Mint hogy a szexuális nevelés nem elhanyagolható része a nevelési folyamatnak, ezért a tervszerű nevelés követelményrendszerébe a szexuális nevelés követelményei is beletartoznak. Ezeket a követelményeket tehát az általános iskolai Nevelési Tervnek is tartalmaznia kellene. Éspedig nem olyan leegyszerűsített és hiányos formában, mint ahogyan a jelenleg érvényben levő Terv fentebb idézett másfél mondata teszi. (Bár kétségtelen, hogy *közvetve* sok egyéb követelmény is szolgálja a szexuális nevelést.)

¹⁶ Egészséges életmódra nevelés. Írta DR. SZÉKELY LAJOS. Kiadja az Egészségügyi Min. Egészségügyi Felvilágosítási Központja stb. 1966.

¹⁷ MAJZIK LÁSZLÓNÉ—DOBOS LÁSZLÓ: Általános alapelvek az ifjúság szexuális nevelésére vonatkozóan. Pedagógiai Szemle, 1963. 9. szám.

¹⁸ Nevelőmunka a középiskolában. Tankönyvkiadó, 1969. 170—171. o.

Ideje lenne meghatározni azokat a konkrét követelményeket, amelyeket — az általános iskola alsó és felső tagozatának vonatkozásában — a korszerű nemi nevelés a pedagógus, illetve a tanulók elé állít. Amikor az alábbiakban erre kísérletet teszünk, tisztában vagyunk kísérletünk nehézségeivel, buktatóival és szükségszerűen vázlatos jellegével. Az is világos, hogy a nevelési követelmények pontosabb körvonalazása önmagában még nem biztosítja megvalósulásukat. (Ezt egyébként az egész Nevelési Tervről elmondhatjuk.) Mégis előre lépést jelent, melynek korrekcióit a vitákra és a gyakorlatra bízhatjuk.

A követelmények konkretizálását megnehezíti, hogy — mint JÁKI LÁSZLÓ írja — „a szexuális nevelés tartalmában és módszereiben egyaránt komplex módon tartalmaz egészségügyi, orvosi és erkölcsi kérdéseket. Ezért e kérdések csak a testi, értelmi, erkölcsi és esztétikai nevelés összefüggéseiben vizsgálhatók.”¹⁹ Az ifjúság szexuális neveléséről a Pedagógiai Szemleben rendezett „kerekasztal”-vita során HARSÁNYI ISTVÁN is a problémakör központi kérdéseinek összehangolt, több szempontú tisztázását sürgeti. A szexuális nevelésnek szerinte három szakaszra kell tagolódnia. „Az első a gyermekkori szexuális nevelés a probléma első felmerülésétől kezdve a prepubertás végéig, vagyis általában a 10—12 éves korig. Nagyjában ezután kezdődik a serdülőkori előkészítés és felvilágosítás szakasza, s tart a teljes szexuális érettség befejeztéig, úgy a 17—19 éves korig. Itt kezdődik a harmadik szakasz, amelynek központi feladata a felnőtt szexuális életre és a házasságra való előkészítés.”²⁰

HARSÁNYI ISTVÁN a továbbiakban főleg a harmadik szakasz problémáival foglalkozik, amely már kívül esik az iskola hatáskörén. A második szakaszra vonatkozóan tulajdonképpen csak a teljes-nemi megtartóztatásra nevelést hangsúlyozza —, ami egyébként lehet elége irreális követelmény.

Eldöntendő kérdés, hogy a szexuális nevelés különböző követelményeit egységes eszkézként építsük-e be a Nevelési Terv követelményrendszerébe vagy helyesebb, ha e komplex feladat egyes vonatkozásait besoroljuk a testi nevelés, a világnézeti-politikai nevelés, az erkölcsi, az esztétikai nevelés stb. kategóriáiba. Mindkét megoldásnak vannak előnyei. Az adott körülmények között mégis inkább az első megoldást javasolhatjuk, mert így kisebb a veszélye annak, hogy a szexuális nevelés követelményei elsikkadnak a sok egyéb irányú követelmény mellett. Jelenleg, amikor a pedagógusok különböző okokból húzódoznak az ilyen feladatoktól, nem árt a szexuális nevelés viszonylagos önállóságát hangsúlyozni, és áttékinthetőbbé tenni számukra e követelményeket.

Alsó tagozati vonatkozásban — tehát 6—10 éves korig — a következő követelmények felállítása látszik indokoltnak:

A tanuló ismerje saját neme és a másik nem közötti különbség, valamint a gyermeki és a felnőtt nemiség közötti különbség lényegét, az apa és az anya szerepét a gyermek létrehozásában és felnevelésében. Ennek alapján értse meg jobban a szülőkhöz való tartozását és, tisztelje őket gondoskodásukért. Idegenekkel, ismeretlen emberekkel szemben legyen udvarias és ésszerűen tartózkodó. Legyen tisztában azzal, hogy egyik nem sem értékesebb a másiknál, és az a feladatuk, hogy segítsék, kiegészítsék egymást.

Ezeket a követelményeket az életkori sajátosságok figyelembevételével már az első osztálytól kezdve folyamatosan és mind magasabb színvonalon,

¹⁹ Uo. 171. o.

²⁰ HARSÁNYI ISTVÁN: „Kerekasztal” az ifjúság szexuális neveléséről. Hozzászólás. Pedagógiai Szemle, 1965. 2. szám. 198—199. o.

bővülő ismeretanyaggal kellene realizálni. Az idegenekkel kapcsolatos követelmény azt célozza, hogy az idősebbek vagy a felnőttek esetleges szexuális közlekedése ellen felvértezze a tanulókat, s ezáltal elkerülhetővé tegye a sajtóból ismert gyermektragédiákat.

A nemi nevelés alsó tagozati követelményei a felső tagozatban is érvényesek maradnak. Természetesen az életkori sajátosságoknak megfelelően differenciálódnak és gazdagodnak a követelmények:

Ismerje a női és férfi nemi szervek felépítését és funkcióját, a nemi érés (serdülés) lefolyását és testi megnyilvánulásait (pollució, menstruáció stb.), valamint a pszichés serdülés tüneteit. Sajátítsa el az ember szaporodására vonatkozó alapismereteket: a fogamzás, a terhesség és a szülés fontosabb mozzanatait. Ismerje a nemi ösztön fogalmát, jelentőségét, az emberi nemi ösztön kettős (örömszerző és utódnemző) funkcióját, kiélésének társadalmi korlátait. Ismerje meg a nemi étellel járó felelősséget, a korai nemi élet veszélyeit és tudatosan törekedjék a nemi megtartóztatásra.

Ennek érdekében folytasson egészséges életmódot, eddze testét, fejlessze akaraterejét és önfegyelmét, szabad idejében végezzen hasznos tevékenységet. Legyen tisztában azzal, hogy az önkielégítés nem bűn és nem okoz betegséget, de túlzásba vitele esetén káros szokássá válhat, ezért célszerűbb elkerülni vagy minimálisra csökkenteni. Ügyeljen arra, hogy érdeklődését ne kösse le túlságosan a nemiség. Ne lásson benne tabut vagy vonzó rejtélyt, hanem tartsa az élet természetes velejárójának. Problémáival forduljon bizalommal szüleihez, nevelőihez vagy az orvoshoz. Legyen tudomása a gyakrabban előforduló nemi aberrációkról, elsősorban a homoszexualitásról, a szexuális csábítás és a nemi betegségek veszélyeiről. Idegenekkel szemben legyen udvarias, de ésszerűen tartózkodó.

Legyen tisztában azzal, hogy a szocialista erkölcs normái szerint az aktív (heteroszexuális) nemi élethez nem elegendő a fiziológiai érettség, hanem értelmileg, érzelmileg és erkölcsileg is érettnem kell lenni. Törekedjék arra, hogy tárgyilagosan ítélje meg saját érettségének fokát. Ismerje el a nemek egyenlő jogait és értékeit, egymást kiegészítő funkciójukat. Tisztelje a másik nemet, magatartása velük szemben legyen nyílt, természetes, ugyanakkor udvarias, fegyelmezett.

A követelményeknek ezt a megfogalmazását természetesen lehetne még csiszolni, bár többé-kevésbé talán tartalmazza mindazt, amit egy 11—14 éves fiúnak vagy lánynak el kell sajátítania ebben a vonatkozásban. Mint látjuk, nemcsak ismeretekről van szó, hanem készségek, szokások és beállítottságok, sőt bizonyos jellemvonások kialakításáról is. Ezek lényeges alkotó részei a szocialista embereszménynek.

V. Szexuális nevelés a középiskolában

Az előzőekben idéztünk már néhány megállapítást, amelyek a középiskolai szexuális nevelés elhanyagoltságáról, elvi és gyakorlati problémáinak kidolgozatlanágáról tanúskodtak. Pedig — legalábbis az elveket illetően — itt valamivel jobb a helyzet, mint az általános iskolában. A középiskolák Nevelési Terve tartalmazza az igazi szerelemre, mint „komoly felelősségvállalást is magában rejtő, mély érzelemre”, továbbá a harmonikus családi életre és a gyermeknevelésre való felkészítés követelményét is — bár mindössze három mondatban.

A középiskolák részére kiadott „Osztályfőnöki kézikönyv” csupán a 3. és 4. osztály tematikájában tartalmaz egy-egy szexuálpedagógiai vonatkozású

témát. Holott semmi sem indokolja, hogy az 1. és 2. osztályban ne foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel. A serdülés nyugtalan szakasza sok fiatalnál éppen erre az időre esik, s ilyenkor van a fiataloknak legnagyobb szükségük az eligazításra és a segítségre. Különösen akkor, ha az általános iskola nem tette meg a magáét ezen a téren. De ezen túlmenően is: a szexuális nevelésnek koncentrikusan bővülő körökben kellene — a fiatalok nemi fejlődéséhez, látókörének tágulásához alkalmazkodva, illetőleg azt elősegítve — foglalkozni a *szexualitás humanizálásának* kérdéseivel, és pedig mélységben és terjedelemben egyaránt.

A szexualitás humanizálása legalábbis kétirányú folyamat. Egyrészt *szocializálást* jelent, vagyis a nemi ösztön alárendelését az érvényben levő társadalmi szabályoknak, a szocialista erkölcsi és jogi normáknak. Másrészt a nemiség *individualizálását* jelenti, vagyis a szocializált nemiség szerves beépülését a személyiségbe, amely „milliók között az egyetlenegy”.

A humanizált szexualitás magasabb rendű, individuális formája a szerelem, ezért a fiatalokat valóban erre kell nevelni. „A szerelem — ahogy dr. Harsányi István írja — hozzátartozik az ember életéhez, és teljes, harmonikus, gazdag személyiség nem is alakulhat ki a szerelem egyszeri vagy többszöri átélése nélkül.”²¹ A szerelem és a humanizált szexualitás képessége nem születik velünk, hanem azt el kell sajátítanunk. Nemcsak az ügyetlen, csetlő-botló diákszerelmek tanúsítják ezt. Sokan még ma is azonosítják a szerelmet és a nemi ösztönt. Az ifjúságnak meglehetősen széles rétege hajlamos arra, hogy a szerelmet a nemi ösztönre redukálja. Részben, mert így érzi „modernnek”, részben még a vallásos-idealista polgári hagyományok befolyása alatt, ahogyan ezt pl. KATONA KATALIN hat középiskolára kiterjedő felmérése alapján megállapította.

A szerelemre nevelést közvetve már az általános iskolában el kellene kezdeni, illetve meg kellene alapozni. A középiskolában pedig ez lehetne a szexuális nevelés középponti feladata. A szokványos értelemben vett „felvilágosítás” a középiskolában többé-kevésbé túlhaladott dolognak tűnik. Pontosabban: a szexuális felvilágosításnak olyan vonatkozásait, mint a nem kívánt terhesség megelőzése, a terhességmegszakítás veszélyei stb. be kell építeni a szerelem témakörének megvitatásába, de lehetőleg már az 1. vagy 2. osztályban. Ennek alátámasztására elegendő néhány statisztikai adat: 1965-ben Magyarországon minden 45 percben szakítottak meg terhességet (legalisan!) 14—19 éves nőnél. És minden harmadik napon egy 14 éves lány került a műtőasztalra! Egy 1966-ban végzett felmérés szerint a terhességmegszakításra jelentkező 15—19 éves nők 68,7%-a semmilyen fogamzásgátlást nem alkalmazott, és 21,2%-uknak már korábban is volt művi abortusza.²²

A „Szerelem” című tévéfilm (rendező KATKICS ILONA) igen meggyőzően ábrázolta — többek közt — a 15—16 éves korosztály tájékozatlanságát a fogamzásgátlást illetően és ennek következményeit. Tipikus példáját mutatta be annak, hogy sem a szülő, sem a pedagógus nem ad kellő időben, jól megalapozott szexuális felvilágosítást. (Az filmeket mind a szülők és pedagógusok, mind pedig az ifjúság körében folytatott szexuálpedagógiai propaganda szempontjából széleskörűen hasznosítani kellene!)

Hogy a fogamzásgátlás nemcsak égetően fontos gyakorlati probléma, hanem par excellence világnézeti kérdés is, azt a „Humanae generis” kezdetű

²¹ HARSÁNYI ISTVÁN: A szexualitás és a szerelem. Élet és tudomány, 1968. 31. szám.

²² DR. SEREGÉLY GYÖRGY: A születéskorlátozás néhány egészségügyi vonatkozása. Egészségügyi Felvilágosítás, 1968. 4. szám. 153—154. o.

pápai enciklika nyomán kirobbant világméretű vita is tanúsítja. A marxisták előtt természetesen sohasem volt kétséges, hogy az embernek joga van — mások sérelme nélkül — beavatkozni a fiziológiai folyamatokba, ha érdeke ezt megkívánja. A szexuális nevelésnek tudatosítania kell ezt a jogot, valamint gyakorlásának feltételeit. Ez irányú felvilágosító munkánkat perspektivikusan a helyes családtervezés szolgálatába kell állítanunk.

De általában a szerelemre nevelésben is szem előtt kell tartanunk a házasság és a családalapítás perspektíváját. Nagy szükség lenne az intézményes előkészítésre és a házassági tanácsadásra, ahogyan azt FRITZ KAHN²³ és mások javasolják. Addig is azonban, amíg ez megvalósulhat, még nagyobb jelentősége van a középiskolai szexuális nevelésnek a házasságra nevelésben. Egyelőre aligha léphetünk fel olyan igénnyel, hogy a „házasságtan” kötelező tantárgy legyen. Arra azonban volna lehetőség, hogy az osztályfőnöki órákat az eddiginél sokkal nagyobb mértékben használjuk fel a tágran értelmezett szexuális nevelés céljaira. Annál is inkább, mert az általánosan bevezetésre kerülő világnézeti oktatás keretében igen sok olyan témáról hallanak a tanulók, amelyet eddig csak az osztályfőnöki órákon tárgyaltak.

Mindezek figyelembevételével a középiskolai Nevelési Terv megfelelő kibővítése jól átgondolt szexuálpedagógiai követelményekkel elengedhetetlennek látszik. Az általános iskolák felső tagozatával kapcsolatban megfogalmazott követelmények természetesen itt is érvényesek. A további követelmények megfogalmazására itt nem vállalkozunk, csupán felsorolunk néhány olyan területet, amelyet érdemes ebből a szempontból számításba venni:

I. A legfontosabb követelmény a *szerelemre* nevelés. Foglalkoznunk kell a téma minden vonatkozásával; elsősorban a szerelem és szexualitás viszonyával, az igazi szerelem ismérveivel, a diákszerelem és a felnőttek szerelmének különbségeivel, a szerelem történelmi és társadalmi vonatkozásaival, a szerelem jelentőségével a személyiség fejlődése és a párválasztás szempontjából stb. Meg kell adnunk a szükséges felvilágosításokat a nem kívánt terhesség megelőzéséről vagyis a fogamzásgátlásról, valamint a terhesség megszakításának feltételeiről és veszélyeiről.

II. Viszonylag önálló témakörként kezelhetjük a *párválasztás* kérdéseit. Mindenekelőtt tudatosítsuk a helyes párválasztás társadalmi és egyéni jelentőségét; azt, hogy — a pályaválasztás mellett — ez az egyéni életsors döntő tényezője. Tanítsuk meg a tanulókat a párválasztásra való felkészülés módjaira és lehetőségeire; az illúziók és reális lehetőségek megkülönböztetésére; az önismeret és emberismeret szerepére a párválasztásban. Óvjuk őket a túl korai párválasztástól. Magyarazzuk meg, hogy a lángoló szerelem sem elegendő önmagában a sikeres párválasztáshoz; szükség van az igények kölcsönös tisztázására, anyagi megalapozottságra stb. Itt foglalkozhatunk a házasság előtti nemi élet és együttélés (próbaházasság) kérdéseivel is.

III. A *házasság* és a *család* témakörében tanítani kell a házasság lényegét és funkcióját, ezek történelmi alakulását, társadalmi meghatározó tényezőit, erkölcsi, jogi, pszichológiai, szexuális és egyéb vonatkozásait. Foglalkozni kell a családtervezés és gyermeknevelés kérdéseivel, a családtagok viszonyával, a családon belüli munkamegosztással, a család jelentőségével a szocialista társadalomban stb.

²³ FRITZ KAHN: A szerelem iskolája. Medicina, 1968. 366—368. o.

VI. Néhány konklúzió

Az elmúlt években viszonylag sokan foglalkoztak nemi nevelésünk hiányosságaival. Néhány vonatkozásban olyan értékes felmérések születtek, mint DR. SZÉKELY LAJOS²⁴, SÜKÖSD MIHÁLY²⁵, KATONA KATALIN és mások szociológiai jellegű vizsgálódásai. A kérdés körül kialakult viták — elsősorban a Pedagógiai Szemle „kerekasztal”-vitája — szintén jelentős mértékben elősegítették a helyzet feltárását. Illetékes szervek megfogalmazták és nyilvánosságra hozták a szexuális felvilágosítás és nevelés alapelveit.

Azonban tévedés lenne azt hinni, hogy ezzel minden szükségeset megtettünk. Egyrészt sokkal átfogóbb és alaposabb szociológiai és pedagógiai felmérésekre lenne szükség (még hozzá bizonyos rendszerességgel, mert a helyzet évről évre változik). Másrészt a szexuális nevelés alapelveinek és követelményeinek tisztázása után végre hozzá kellene kezdenünk azok gyakorlati megvalósításához is, éspedig nemcsak javaslatok és tanácsok formájában.

A szexuálpedagógia időszerű feladatai közül a következőket emelnénk ki:

1. A szülők és nevelők felkészítése a szexuális nevelés követelményeinek realizálására. Ennek egyik útjaként a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megfelelő szakosztályainak és az Egészségügyi Felvilágosító Központnak kellene szélesítenie ez irányú propagandatevékenységét, fokozottabban igénybe véve a tömegkommunikációs eszközök lehetőségeit. A felkészítés másik vonala: a pedagógusképzés és továbbképzés, amelynek keretében szervezeten biztosítható lenne a leendő és működő pedagógusok kiképzése erre a feladatra.

2. Az általános és középiskolák Nevelési Tervének, valamint az osztályfőnöki órák tantervének megfelelő kiegészítése, illetve átdolgozása úgy, hogy a szexuális nevelés tartalmi, szervezeti és metodológiai feltételei biztosítva legyenek. Gondoskodni kellene megfelelő szemléltető anyagról, oktatófilmekről stb. A tantestület vagy legalábbis az iskolák pedagógiai tanácsa vitassa meg a konkrét tennivalókat.

3. El kellene érni, hogy legyen gazdája a szexuális nevelésnek. Olyan szervre gondolunk, amely a kérdés minden vonatkozását képes (és jogosult!) lenne áttekinteni és kézben tartani. Ez lehetne tárcaközi bizottság, mint pl. az Egészségügyi és a Művelődésügyi Minisztérium szexuálpedagógiai munkabizottsága, de lehetne az Országos Pedagógiai Intézet által különböző szakemberekből szervezett munkacsoport is vagy az MTA e célra létesítendő szerve.

Вильмош Силади

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СЕКСУАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Автор показывает, что сексуальному воспитанию в венгерских школах не уделяется должного внимания, оно не выполняет важнейшей задачи: подготовки учащихся к здоровой и ответственной сексуальной жизни. Автор доказывает необходимость сексуального воспитания учащихся и вносит конкретные предложения относительно подготовки учителей, способных руководить сексуальным воспитанием в восьмилетних школах. Менее конкретно автор занимается проблемами сексуального воспитания в средней школе. Он обращает внимание на необходимость соответствующей подготовки родителей и педагогов, а также использования соответствующих пособий (фильмов, телевизионных передач и др.)

²⁴ DR. SZÉKELY LAJOS: Adatok a szexuális neveléshez. Az Egészségügyi Felvilágosítási Központ évkönyve az 1966. évre. 203—247. o.

²⁵ SÜKÖSD MIHÁLY: Vidéki lányok Pesten. Valóság, 1964. 4. szám.

TIMELY QUESTIONS OF SEXUAL EDUCATION

The confirmation of the fact that sexual education is a neglected subject in the Hungarian schools, is hardly sufficient for preparing the pupils for a healthy and responsible life. On the one hand the author asserts the necessity of sexual education in general, on the other hand he also presents suggestions for the way in which teachers should be trained for guiding sexual education in primary schools. With secondary schools he deals in a less concrete form, — in the relations of these he points out the necessity of instructing the parents and teachers, and proposes the supply of suitable aids (films, television programmes, etc.).